

собів, наданих законодавством, від їх сумлінності і юридичної грамотності. Необхідно змінити саму правову свідомість суддів, яка налаштована на нормативне сприйняття права, я вже не торкаюсь питань їх порядності, незалежності, непідкупності. На жаль, і ті можливості захисту прав людини, які відкрились у зв'язку з ратифікацією конвенції, не використовуються повною мірою.

Джерела

1. Вильдхабер Л. Место Европейского суда по правам человека в европейском конституционном ланд-

шафте // Конституционное правосудие. – 2002. – № 2 (16).

2. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України. – К., 2003.

3. Третьяков Д. Застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні // Віче. – 2007. – № 9–10. – С. 41–44.

4. Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М., 2001.

5. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002.

30

Місце і роль юридичної риторики в реалізації демократичного принципу змагальності сторін у судовому процесі

Ольга ОЛІЙНИК,
ректор Міжгалузевого інституту управління,
професор

Конституція України (ст. 3) головним обов'язком держави визначила «забезпечення прав і свобод людини» [1]. Однією із засад нею було закріплено змагальність, яка покликана регулювати діяльність суду та органів досудового слідства. Концепція розвитку правосуддя в Україні на 2005–2015 роки також проголосила такі пріоритети: судова процедура повинна бути заснована на засадах законності, рівності учасників процесу перед законом і судом, диспозитивності та змагальності.

Саме такі принципи і їхня реалізація цілком відповідають Конституції України, європейським стандартам процесуальної діяльності, закріпленим у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) [2]. Згадані акти національного та європейського права, а також міжнародні та європейські правові стандарти захисту прав людини вимагають відповідного реформування правових інститутів кримінального процесу, цивільного та адміністративного процесу, господарського процесу, основних засад здійснення судочинства в Україні. Особливо важливою є оптимізація реалізації на практиці принципу змагальності сторін як на досудових, так і судових стадіях.

Отже, змагальність сторін як необхідна умова цивілізації судового процесу є однією з основних конституційних засад судочинства. Так, М. Маркуш у наукових працях відзначає, що саме запровадження Основним Законом України принципу змагальності потягло за собою кардинальні зміни, наприклад, у формі кримінального судочинства України, і принципово новий підхід до регулювання кримінально-процесуальних відносин між державними органами, що здійснюють кримінальне переслідування, та особою, яка притягається до кримінальної відповідальності, потерпілим та іншими суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності [6]. А це означає, що в умовах зма-

гальності істотно посилюються значення судової риторики в судовому процесі та кваліфікаційні вимоги до промов і юридичного лексичного апарату, яким мають користуватися професійні учасники судового процесу.

Як слушно зазначає О. Загурський, судова реформа в Україні потребує вдосконалення діяльності не лише суду, а й таких учасників змагального судового процесу, як державний обвинувач і захисник [3]. Наприклад, для успішного здійснення правосуддя в кримінальному судочинстві потрібні сильне обвинувачення та не менш сильний захист. Тільки за таких умов у повному обсязі реалізуються можливості, закладені у змагальному процесі, яким є будь-який судовий процес в Україні.

Найрельєфніше принцип змагальності проявляється в судовому процесі, зокрема під час судових дебатів.

З огляду на важливість застосування принципу змагальності, який забезпечує рівність сторін, а отже, й демократизм під час здійснення судочинства, у законодавстві, що регламентує судовий процес у цивільній, господарській, адміністративній та кримінальній сферах, має бути чітко визначено основні засади діяльності потенційних професійних учасників судового процесу (судді, прокурора, адвоката (захисника-юриста) та вимоги щодо їхнього високого морального рівня. Процесуальне законодавство України має бути побудоване так, щоб у частині реалізації і досягнення застосування принципу змагальності воно повною мірою відповідало вимогам Конституції України, а також міжнародним і європейським правовим стандартам.

Існування суду присяжних неабияк посилює потребу забезпечення реалізації змагальності сторін через забезпечення мовної майстерності таких професійних судових ораторів, як прокурор та адвокат (захисник-юрист). Адже саме від того, наскільки чітко і логічно будуватиме свою промову як прокурор, так і адвокат, наприклад, у кримінальному процесі, особливо під час судових дебатів щодо ступеня вини підсудного, значною мірою залежатиме думка присяжних, а отже, й остаточне рішення суду.

І не можна не погодитись із О. Загурським, який, дослідивши практику виступів у судових дебатах прокурорів і захисників, зробив висновок про наявність серйозних недоліків у їхніх промовах, що негативно позначається на ефективності судового процесу. Причину цього вчений вбачає у відсутності науково обґрунтованих рекомендацій, розроблених на основі узагальнення практики застосування норм, що регулюють зміст і структуру судової промови, а також сучасних досягнень кримінально-процесуальної науки й судової риторики [3].

Цілком слушно М. Маркуш констатує, що, незважаючи на велику кількість наукових досліджень з питань застосування принципу змагальності в судовому процесі, не вирішеною залишилася проблема визначення нормативного змісту принципу змагальності та його ролі, як однієї із засад організації кримінально-процесуальної діяльності на різних стадіях процесу. Вбачається, що зазначене можна віднести й до розуміння змісту та визначення місця і ролі принципу змагальності в інших видах судочинства: цивільного, адміністративного та господарського [6].

Слід погодитися із вченою в тому, що є потреба вивчення питання дії принципу змагальності на стадії досудового слідства, а також встановлення процесуального статусу захисника, слідчого судді та введення цієї процесуальної фігури у вітчизняний кримінальний процес, плюс – розширення прав потерпілого на різних стадіях процесу. До цього треба додати, що при визначенні статусу згаданих учасників судового процесу мають бути встановлені вимоги щодо судової риторики

взагалі, а також до риторики зазначених суб'єктів прав, риторики підсудного. Для реалізації останнього необхідно, щоб кожний громадянин володів основами юридичної риторики для можливості самозахисту в різних інстанціях, зокрема самозахисту в суді. М. Маркуш також має рацію, зазначаючи, що чинний КПК України нечітко розкриває поняття змагальності, в багатьох принципових концептуальних питаннях не відповідає приписам Конституції України та європейським стандартам [6].

Досліджуючи особливості розвитку національного процесуального законодавства щодо застосування принципу змагальності на різних стадіях процесу на базі європейських стандартів і Конституції України, вона обґрунтовано робить висновок про необхідність реалізації цього принципу на стадії досудового провадження, зокрема досудового слідства, під час судових засідань, зокрема при проведенні судових дебатів, а також на контрольних стадіях процесу, щоб реально забезпечити рівноправність сторін.

Розширюючи зміст та структуру принципу змагальності, М. Маркуш пропонує три нові елементи структури цього принципу в кримінальному судочинстві: доступ до правосуддя, свобода оскарження до суду та процесуальна рівноправність суб'єктів, що здійснюють обвинувачення і захист [6]. Убачається, що ці елементи цілком можна поширити й на інші види процесу, надаючи їм дещо більш узагальнений вигляд, а саме: рівність доступу до правосуддя; свобода й рівні умови оскарження; процесуальна рівноправність усіх офіційних учасників судового процесу.

Зважаючи на те, що аналогічних уточнень потребує і цивільно-процесуальне, адміністративно-процесуальне та господарсько-процесуальне законодавство, пропонуємо внести відповідні зміни та доповнення до згаданого законодавства з метою приведення його норм у відповідність до Конституції України, а також міжнародно-правових та європейських норм і правових стандартів. Гадаємо, що для запобігання порушенням застосування принципу змагальності всі судові засідання мають обов'язково проводитися за участю сторін і за дотримання правил судової риторики. Останнє означає, що ці питання мають бути чітко регламентовані в чинному законодавстві, а проведення судових засідань у разі відсутності повноважних представників будь-якої сторони – заборонено.

Вважаємо, що необхідно розробити проект закону України «Про юридичну риторику» і в розділі, присвяченому проблемам судової риторики, запровадити правові механізми, які забезпечували б неухильне дотримання професійними учасниками судового процесу демократичного принципу змагальності сторін та його правил. Так, у законопроекті треба передбачити відповідність риторичних виступів професійних учасників судового процесу нормам закону; встановлено вимогу щодо структури і спрощеності композиції обвинувальної і захисної промов прокурора й адвоката. Для оптимізації положень такого законопроекту має бути максимально враховано юридичну практику розвинених європейських країн у частині застосування принципу змагальності сторін у судовому процесі через практику застосування судової риторики в цих країнах. У проекті слід передбачити інститут підготовки професійних судових риторів до змагального судового процесу, до реалізації ними принципу змагальності в судових дебатах тощо.

Конче важливим є запровадження загальнонаукових методів, синтезованих із існуючих теоретичних розробок, із джерел європейського права та узагальнених із законодавчої практики європейських країн, застосування юридичної, зокрема судової риторики, в

Засновник –
Верховна Рада України

Головний редактор
Світлана ПИСАРЕНКО

Редакційна колегія:

Віктор КОРНІЮК, Лариса СЕВЕРЕНЧУК,
Юрій АРТЕМЕНКО, Олександр БАНДУРКА,
Іван БОКИЙ, Степан ГАВРИШ, Віктор ГРАБ,
Юлій ЮФФЕ, Віктор КИРИЛЛОВ,
Олександр КОПИЛЕНКО, Анатолій МАТВІЄНКО,
Павло МАТВІЄНКО, Анатолій МАЦЮК,
Микола МЕЛЬНИК, Борис ОЛІЙНИК,
Сергій ПРАВДЕНКО, Анатолій СЕЛІВАНОВ,
Лесь (Леонід) ТАНИОК, Віктор ТАРАН (Терен)

Головний редактор

Світлана ПИСАРЕНКО – 235-81-55

Приймальня – 235-79-58

Заступник головного редактора – завідувач
відділу з висвітлення питань місцевого
самоврядування та регіональної політики
Віктор КОРНІЮК – 272-46-30

Відповідальний секретар

Лариса СЕВЕРЕНЧУК – 235-79-53

Головний бухгалтер **Ірина КИСІЛЬ** – 235-79-58

Відділ з висвітлення питань

парламентської діяльності:

Микола БІЛОКОПИТОВ – 234-67-78,

Олексій СИЩУК – 235-79-55,

Юлія ЦИРФА – 234-67-78

Відділ соціально-економічної політики

та правового забезпечення:

Юрій ПОТАШНИЙ – 235-81-56,

Світлана ФІЛОНЕНКО – 234-67-78

Відділ гуманітарної політики:

Завідувач **Ольга КЛЕЙМЕНОВА** – 235-79-55,

Лучія ПУЗИКОВА, Лариса МАРЧУК,

Євген ТИЩУК

Літературні редактори: **Олена ЧОПОВСЬКА,**

Валентина НЕСЛУЖЕНКО – 235-79-60,

Наталка СЕМІВОЛОС – 235-79-53

Реклама та передплата:

Віра ПРАВИНА – 272-46-23

Дизайн – **Ольга ПРОКОПЧУК** – 235-81-56

Верстка – **Наталія КОВАЛЕНКО** – 235-81-56,

Наталія РЕПЕЦЬКА – 235-79-60

Підтримка сайту –

Євген СИНЕЛЬНИКОВ – 235-79-60,

Олексій ЛОЗИНСКИЙ, Діана ТОКОВЕНКО

04053, Київ-53,

пров. Несторівський, 4

E-mail: mail@viche.info

E-mail: viche@rada.gov.ua

www.viche.info

Підготовку та випуск у світ журналу «Віче»

за дорученням засновника здійснює редакція.

© Віче, 2011.

Свідчення про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 570
від 05.04.1994.

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

І залишає за собою право на редагування,
опублікування наданих авторами творів та сплату
авторського гонорару. Рукописи не рецензуються
і не повертаються.

При передруку посилання на «Віче» обов'язкове.
Відповідальність за зміст і достовірність
реklamних оголошень несуть рекламодавці.

R – матеріали, які друкуються на правах реклами

Підписано до друку 14.01.2011.

Формат 60x84/8.

Папір офсетний.

Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 2,3.

Зам. № . Тираж 2750 прим.

Ціна договірна.

Набрано і зверстано на комп'ютерному

комплексі редакції журналу «Віче».

Надруковано з готового оригінал-макета

у ТОВ «Видавничо-поліграфічний центр

«ЛІТОПИС-ХХ», 03151, Київ-151,

Повітрофлотський проспект, 56.

Свідчення державного реєстру видавців

ДК № 1147 від 11.12.2002.

Журнал «Віче» читають у Верховній Раді та її комітетах, адміністрації Президента України, Кабінеті Міністрів України, Держкомтелерадіо. Він також надходить до бібліотек Конгресу США та Ради Європи, до Книжкової палати України, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної парламентської, Державної науково-технічної, Державної бібліотеки для юнацтва, Державної науково-педагогічної, Центральної імені М. Островського.

Передплатний індекс – 74254.

контексті реалізації принципу змагальності сторін у судах різних інстанцій.

У проєкті слід окреслити різні розділами правила побудови судової промови професійного учасника судового процесу та викинути до її змісту при розгляді справ у судах першої інстанції в контексті реалізації принципу змагальності диференційовано у: кримінальному, цивільному, адміністративному або господарському судочинстві.

Окрім того, мають бути визначені «риторичні» правила реалізації принципу змагальності сторін прокурором та адвокатом (захисником-юристом) при проведенні судового слідства, підготовці до судових дебатів як стадій судового розгляду у кримінальному судочинстві України.

Важливим є встановлення вимог до судової риторики професійних учасників судового процесу при реалізації принципу змагальності сторін у суді апеляційної та касаційної інстанцій.

Доцільно визначити особливості здійснення риторичного судового дискурсу в контексті змагальності сторін при проведенні судових дебатів у суді присяжних. Для цього необхідно вивчити відповідні правові моделі, що діють у законодавстві європейських країн та запропоновані в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, і виробити оптимальну модель для застосування в національній правовій системі.

У майбутньому законі має бути визначено дефініції понять «судова риторики» та «судова промова», «промова професійного учасника судового процесу».

Необхідно встановити також обов'язкові критерії формування судової промови кожним із професійних учасників судового процесу з урахуванням вимог до її структури. Треба вказати на особливості побудови і проголошення судової промови в умовах змагальності сторін у кримінальному судочинстві, цивільному судочинстві, господарському або адміністративному судочинстві. При цьому під час розробки концепції діяльності відповідного національного правового інституту слід провести порівняльне дослідження функціонування аналогічних інститутів в умовах англосаксонської і континентальної правових систем, а також у генезі національного судочинства. Пропонуємо включити до законопроєк-

ту також типові структури обвинувальної промови прокурора та захисної промови адвоката (захисника-юриста) в суді апеляційної та касаційної інстанцій.

Є потреба, на нашу думку, крім зазначеного законопроєкту, розробити та прийняти проєкт закону України «Про змагальність у судовому процесі». У цьому нормативно-правовому акті мають бути запропоновані дефініції понять «змагальність сторін у судовому процесі», «змагальність сторін у кримінальному судочинстві», «змагальність сторін у цивільному судочинстві», «змагальність сторін у адміністративному судочинстві», «змагальність сторін у господарському судочинстві». Крім того, в понятійно-термінологічному апараті такого законопроєкту мають бути протлумачені поняття «судова риторики в умовах змагальності сторін», «судова риторики в умовах змагальності сторін у кримінальному судочинстві», «судова риторики в умовах змагальності сторін у цивільному судочинстві», «судова риторики в умовах змагальності сторін у адміністративному судочинстві», «судова риторики в умовах змагальності сторін у господарському судочинстві».

Джерела

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950). // Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР (475/97-ВР) від 17.07.97.

3. Загурський О. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2003. – 17 с.

4. Мамницький В. Принцип змагальності в цивільному судочинстві: Автореф. канд. дис. – Харків, 1995.

5. Давид Р. Основные правовые системы современности. – М., 1988.

6. Маркуш М. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006.

7. Матиевский М. Составительная форма советского гражданского процесса // Советская юстиция. – 1984. – № 21.